

رپهرینا باژیرین فینیقی و قوبرس ل دژی دهوله‌تا هه‌خامه‌نشییان (351 - 345 ب.ز)

عتمه مسته‌فا عه‌دولقادر* و محمه‌د صالح ته‌یب سادق**

*سه‌نته‌ری بېشکچی بۆ فه‌کولینین مروفايتهی، زانکویا دهوک، هه‌ریما کوردستان- عێراق
**پشکا میژوو، کولیزا نادایی، زانکویا دهوک، هه‌ریما کوردستان- عێراق

((میژوو یا وه‌رگرتنا فه‌کولینی: 12 نه‌یلو، 2023، میژوو یا ره‌زامه‌ندیا به‌لافکرنی: 24 چریا نیک، 2023))

پوخته

پشتی له‌شکه‌رکیشین داریوش نیکی و خه‌شایارشا بۆ سه‌ر یونان، ژ وئ قوناعی پیغه ب دریزاها ده‌سه‌لاتداریا هه‌خامه‌نشییان (الأخمينيين)، سنورین رۆژنایا نیم‌پراتۆریا نافرایی نارامی و سه‌قامگیریه‌کا هند بخوه‌فه نه‌دیت. تیکچوونا سه‌قامگیریا نافچه‌ی پشتی هه‌فرکیا نه‌رده‌شیرئ دووی و کوروش گه‌نج ل 401 ب.ز، له‌سه‌ر تانج و ته‌ختی گه‌هسته‌هه‌ کوبیدکن. د وئ نافه‌ریدا مسرییان نه‌ف هه‌فرکیه‌ ب ده‌رفه‌ت زانی، شنیان سه‌ربه‌خوییا خوه‌ بده‌ست بین و بدریزاها سه‌ربه‌خوییا خوه‌ کو زیده‌تر ژ نیف سه‌ده فه‌کیشا ل پال یونانیان ب دژواری ل دژی سیاسه‌تا هه‌خامه‌نشییان ل نافچه‌ی دا راوه‌ستیان و به‌رده‌وام خه‌لکئ باژیرین په‌رافی بین رۆژه‌لاتا ده‌ریا نافه‌راست ناکو فینیقی، قوبرس و ناسیا بچووک ژبو رپه‌رینین ل دژی هه‌خامه‌نشییان هاندان. نه‌فجا نارمانجا فی فه‌کولینی ده‌ستیشانکرنا هۆکارین رپه‌رینا باژیرین فینیقی و قوبرس ب سه‌رکیشیا باژیرئ سه‌یدونه‌ کول دژی نه‌رده‌شیرئ سینی (أرتخششنا الثالث) پادشاهی هه‌خامه‌نشی رپه‌رین. فه‌کولین ژلای ریباز و خوزه‌ایی فه‌ ب ره‌نگه‌کئ رافه‌یی - شروقه‌کاری هاتیه‌ نه‌تجامدان. به‌لگه‌ه‌یین کو د فه‌کولیندا هاتینه‌ بکار نییان ب ره‌نگه‌کئ زانستی هاتینه‌ خرفه‌ کرن و پاشی هاتینه‌ نر‌خاندن. نه‌تجاما گشتی یا فه‌کولینی فی یه‌کن نیشاندده‌ت کو جۆره‌ نه‌ساقامگیریه‌کا سیاسی د نافچه‌ییدا هه‌بوویه‌ کو ب پشته‌فانیا یونانیان و میسرییان ژبو خاف کرنا فشارین هه‌خامه‌نشییان له‌سه‌ر میسرئ و ده‌وله‌ت باژیرین یونان ده‌اته‌ نه‌تجامدان.

به‌یقین سه‌رمکی. رپه‌رین، هه‌خامه‌نشی، باژیرین په‌رافین رۆژه‌لاتا ده‌ریا نافه‌راست، یونان و میسر

1. پێشه‌کی

هه‌بوون. نافه‌نده‌ک د خوودی باژیراندا بوو کو ژبو په‌رمیدانا کاروبارین بازارگانی و کشتوکالی هاتبوونه‌ دانان و نافه‌ندا دیتل دهره‌زه‌ی باژیراندا ژبو به‌رگری کرن ل هیرشین میسرییان، ئاشوورییان و بابیلیان هاتبوونه‌ دانان (حتی، 1382: 101 ؛ لوکاس، 1387: 146).

زیده‌باری هه‌فرکی و فشارین دهرمکی، ده‌وله‌ت شارین فینیقی خوه‌ بخوه‌ ژی د هه‌فرکی و مملاندیدا بوون. هنده‌ک جارن نه‌ف دهره‌فته‌ ژبو یه‌ک ژ وان ده‌وله‌ت باژیران ده‌اته‌ پێش کو ده‌سه‌لاتداریا خوه‌ له‌سه‌ر خاكا باژیرین جیران به‌رفراوان بکه‌ت و ده‌ستی خوه‌ دانیه‌ سه‌ر ئه‌ردین کو ده‌کفه‌ پشت ئه‌ردین په‌رافی بین ده‌ریا نافه‌راست؛ و‌ه‌کو ئوگاریت ل دوهاهیکاسه‌ئ شازدئ ب.ز، گوبلا ل سه‌دئ چواردئ ب.ز، سه‌یدون ل سه‌دئ دوازدئ و یازدئ ب.ز، و باژیرئ صور ژی پشتی هنگی د فی بیافیدا هنده‌ک سه‌رکه‌فتن بده‌ست ئینان (حتی، 1382: 101). لئ و‌ه‌کو یا دیار فینیقی زیده‌تر مه‌یلا وان له‌سه‌ر ئاشتی و سه‌قامگیریا باژیرین نافچه‌ی بوو تا روبروی بوون و شه‌ران. چونکه‌ بریکا ئیمناها نافچه‌ی دخواستن په‌ره‌ ب بازارگانیا خوه‌ دگه‌ل ده‌وله‌تین جیران بدن و ته‌ناه‌ت ژبو دا بین کرنا سه‌قامگیریا ده‌وله‌ت باژیران ئاماده‌ بوون باجه‌کا زۆر بده‌نه‌ میسرییان، هیتیان، ئاشوورییان، بابیلیان و ل فی داوی هه‌خامه‌نشییان، داکو بشین دچارچووفی سه‌قامگیریا نافچه‌ی دا و بریکا بازارگانیا ئازاد به‌شه‌ک ژ زه‌ره‌ر و زیانین خوه‌ راست بکن (حتی، 1382: 101 ؛ لوکاس، 1387: 145 - 146).

فینیقی پشتی ئاشووری و بابیلیان دووه‌مین گروپی مه‌زن ژ مله‌تین سامی بوون کول سه‌دئ 13 و 12 ب.ز، ل پیرانیا که‌نارین ده‌ریا نافه‌راست ل سوریا، لوبنان و فه‌له‌ستین جیگیر بوون. فینیقی د نافه‌ندا نافچه‌یه‌کا شارستانی دا بوو کو رۆژه‌لاتا وئ شارستانیه‌تین وه‌لاتئ دوو روبروان، میسر ل باشوور، گزیرتا کریت ل رۆژنایا و ل باکوورئ وان ژی هیتی بوون. فینیقیان وه‌ک نیشه‌جیبووین نه‌رده‌کئ به‌رتسه‌ک و زراف ل په‌رافا رۆژه‌لاتا ده‌ریا نافه‌راست بدریزاها ده‌مین دریز د روبردانین گرنگ بین سیاسی، ئابووری و کولتوری خودان رۆله‌کئ به‌رچاف بوون، حه‌تا وی راده‌ی کو باندۆرما زۆر مه‌زن له‌سه‌ر خوودی نافچه‌ی و ده‌قه‌رین ده‌وریه‌ری هه‌بوو. فینیقیان ژبه‌ر هیزین مه‌زن بین ده‌وربه‌ر و هه‌روه‌سا ژ نه‌گه‌ری جه‌ئ جوگرافی یئ وان کو بریکا زنجیرین چیا ژ نیک و دوو ده‌اته‌ جودا کرن چ جارن نه‌شیا حکومه‌ته‌کا یه‌گه‌رتی و به‌یز پیک بین. پیکه‌تا کارگیری - سیاسی یا فینیقی زیده‌تر له‌سه‌ر بنه‌مایئ پیکه‌تا دامه‌زراندنا ده‌وله‌ت باژیران بوو، مینا ئوگاریت و ئارادوس (ئه‌رواد)، ل باکوور هه‌قه‌تیه‌ب دگه‌ل په‌رافین رۆژه‌لاتا ده‌ریا نافه‌راست به‌ره‌ف خواری کو باژیرین گوبلا (جه‌یل)، صور و سه‌یدون (سه‌یدا)، ئه‌ریحا، جه‌زر و ئۆرشه‌لیم، شخم تا عه‌سقه‌لان ل باشوور ل خوه‌ دگرت شوور دبوو. د نافه‌را باژیرین نافه‌ری دا ل ئارادوس، صور و سه‌یدون دوو جۆر نافه‌ندین فه‌رمی

ناقهراسست و قوبرس شنیان داهاتی خوه ژ بازارگانیا دهریایی دگهل دهولمت باژیرین یونانی و ئه‌یونیا مسوگر بکهن و هه‌روهسا بریکا دامه‌زراندنا بنگه‌هین له‌شکهری د وان ناقه‌یاندنا شنیان بو مه‌ودایه‌کی دوبر و دریز رینگریی ل هه‌ژمونیایونانیان و میسریریان ل ناقه‌ی و پینشه‌چوونا وان بو ناف ئه‌ردین رۆژه‌لاتا دهریا ناقه‌راسست و ده‌قهرین ناسیا بچووک بکهن (کورت، 1398: 69). ئه‌فه د ده‌مه‌کیدایه کول سالیان داوی ژ ده‌سه‌لاتاریا هه‌خامه‌نشییان هه‌م باژیرین فینیقی و هه‌م ژی شاهنشینیان قوبرس ب سه‌رکیشیا باژیری صه‌یدون بتایه‌تی د ده‌مه‌کیدایه کول ئه‌رده‌شیری سینی (359 - 338 ب.ز) ل بابل سه‌رقالی خره‌که کرنا له‌شکهری ژبو له‌شکهرکیشییه‌کا به‌رفراوان بو سه‌ر وه‌لاتی میسرئ بوو ل سالا 349 ب.ز، ل دژی هه‌خامه‌نشییان راپه‌ربین.

دقهرده‌دا ئارمانجا سه‌ره‌کی یا قی قه‌کولینی ناس کرنا هه‌کار و فاکته‌رین سه‌ره‌ه‌اندانا راپه‌ربینا باژیرین فینیقی و باژیرین قوبرسی یه و ده‌هه‌مان ده‌مدا لیکولینا هه‌کار و چه‌وانیا ده‌ستیه‌وردانا بیانیان ب تایه‌تی یونانیان و میسریریان د کاروبارین باژیرین فینیقی و قوبرس دا و هاندانا وان ژبو راپه‌ربین دژی هه‌خامه‌نشییه‌کا. قه‌کولینا به‌رده‌ست دخوازیت به‌رسفا پرسپاره‌کا بنگه‌هین ل‌دور بابته‌تی بده‌ت ئه‌و ژی ئه‌فه‌یه‌کا هه‌تا چه‌ راده‌ به‌رژمه‌ندین سیاسی و ئابووری بین بیانیان ب تایه‌تی میسریریان د ده‌ستیه‌وردانا کاروبارین باژیرین فینیقی و قوبرس دا و هه‌روهسا هاندانا خه‌لکی وان باژیران بو راپه‌ربینان خودی باندور بوون؟ د به‌رسفا قی پرسپاری دا لسه‌ر بنه‌مایه‌ ب‌ه‌لگه‌هین دیرووکی ئه‌ف گریمانه‌یه دنینه‌ پینشیار کرن کو نه‌دویه هه‌کارئ سیاسی یه‌ هاندانا خه‌لکی ناقه‌ی ژلای یونانیان، ب تایه‌تی میسریریان په‌شیمان کرنا پادشاهی هه‌خامه‌نشی ژ له‌شکهرکیشییا بو سه‌ر میسرئ و هه‌روهسا موکم کرنا پنگه‌هه‌ی خوه یه‌ سیاسی، سه‌ربازی و ئابووری د ناقه‌ی په‌راقی بین دهریا ناقه‌راسست و قوبرس دا بیت.

1.2. گرنگییا قه‌کولینی

مژار کو گریدیای دیرووکا ئیرانا هه‌خامه‌نشی یه، گرنگییا وئ ل سه‌ر لایه‌نی وئ یه‌ پراکتیکی یه کو دئ شینیت ژلایه‌ ناقه‌ندین زانستی و نه‌کادمی ب تایه‌تی ژبو قه‌کولینین دیرووکی بینه‌ بکار ئینان. لئ گرنگییا وئ یا سه‌ره‌کی ژبه‌ر قالاها قه‌کولینا ناقه‌ری یه د قی بیاییدا کو قه‌کولم دخوازیت بریکا بکار ئینانا ژیدهرین به‌رده‌ست شه‌وه‌کرنه‌کا نوی ژ راپه‌ربین هه‌ریمین رۆژناقا بین ئه‌مپراتوریه‌تی پینشکیش بکته‌ت. به‌روفازیا قه‌کولم‌ین دیتر بین کو فاکته‌رین ئابووری، سیاسی و ره‌فتارا خراب یا کاربه‌ده‌ستین هه‌خامه‌نشی دگهل خه‌لکی باژیرین فینیقی بتایه‌تی باژیری

د قی ناقه‌ییدا ژ وه‌لاتین دیتر بین خودان رۆل د ناقه‌ییدا گزیرتا قوبرس بوو. ئه‌ف گزیرته ژلایه‌ رۆژه‌لاتی قه‌ ده‌مه‌یته‌که‌ندا قی ناسوس. ژلایه‌ باکووری قه‌ ده‌مه‌یته‌ نیزی که‌ په‌راقین کلکیا، لایه‌ رۆژه‌لاتا وئ په‌راقین پامفیلیا (ئیتالیا نه‌ل تورکیا)، و ژلایه‌ باشووری قه‌ به‌ره‌ف دهریا میسرئ شور دبیته (استرابو، کتاب 14، بند 6. 1). شاهنشینیان قوبرس سه‌ر ب ساتراپا پینجی یا ریکه‌ستین دارایی بین هه‌خامه‌نشیان بوو کو ناقه‌ندا کارگیریا وئ باژیری صه‌یدون بوو (ه‌رودوت، کتاب سوم، بند 223؛ پوتی، 1388: 6/246). ل نیفا دووی ژ هزارا ئیکه‌ی به‌ری زایینی ژبه‌ر پنگه‌هه‌ی جوگرافی، سیاسی، سه‌ربازی و ئابووری یه‌ فینیقی و قوبرس و باندورا وئ لسه‌ر ده‌وله‌تین وی سه‌رده‌می، گه‌ره‌کا دیتر یا هه‌شکیان لسه‌ر قی ناقه‌ییدا دناقه‌را ئیرانا هه‌خامه‌نشی، یونان و میسرئ دا په‌یدا بوو. ژبه‌ر قی چه‌ندئ بدریژاها ده‌سه‌لاتاریا هه‌خامه‌نشیان فینیقی و قوبرس دگهل قه‌یرانه‌کا سیاسی روبروی دبیته کو د نه‌جامدا هه‌ندک جارن باژیرین وان ناقه‌ییدا وه‌کو هه‌فه‌یمه‌مانین هه‌خامه‌نشیان و هه‌ندک جارن ژی د به‌ره‌ی دوژمنین هه‌خامه‌نشیان دا خویا دبن.

1.1. ناریشا قه‌کولینی

لسه‌رده‌می ده‌سه‌لاتاریا هه‌خامه‌نشیان ل ناقه‌ییدا رۆژناقا، باژیرین فینیقی و هه‌م ژی باژیرین قوبرس ژلایه‌ پادشاهین خوجهی قه‌ ده‌هاتنه‌ بریقه‌ برن و دبیاقی سیاسه‌تا ناقه‌وی دا خودی سیاسه‌ته‌کا سه‌ره‌خو بوون. پشتی داگیر کرنا لیدیا⁽¹⁾ ژلایه‌ پارسیان ل سالا 547 ب.ز، پادشاهین قی ناقه‌ییدا ده‌سه‌لاتاریا پارسیان قه‌بول کر (پیرنیا، 1390: 2/1082 داندامیف، 1389: 81؛ Diodorus, 16, 42). ژبه‌ر له‌ه‌فکرنا دناقه‌را پارسیان و حکومه‌تین خوجهی بین فینیقی و قوبرس ل به‌رامبه‌ر پارستنا سه‌ره‌خویا خوه د شه‌راند پشته‌فانیا هه‌خامه‌نشیان دکر و له‌شکهر و که‌شتین جه‌نگی ددانه هه‌خامه‌نشیان (کوک، 1399: 127). ناقه‌ییدا ناقه‌ری د بیایه‌ به‌ره‌م ئینانا ده‌خل و دانی دا زور ده‌وله‌مه‌ند بوون و د بازارگانیا دهریایی دا ژی ژ وه‌لاتین بی رکه‌به‌ر بین وی سه‌رده‌می ده‌هاتنه‌ هه‌ژمار کرن (فرانسواسال، 1388: 6/311 - 312؛ Elayi, 1988: 83). ئه‌فجا ژبه‌ر ده‌وله‌مه‌ندیا باژیرین فینیقی و قوبرس و جه‌ی وان یه‌ ستراپیژی هه‌ما بیژه‌ چاچی هه‌می ده‌وله‌تین جیران لسه‌ر قی ناقه‌ییدا بوو. ئه‌فجا هه‌م بو یونانیان و هه‌م ژی ژبو میسریریان ژ ده‌ستدانا فینیقی و قوبرس ب واته‌یا ژده‌ستدانا پنگه‌هه‌ی وان یه‌ سیاسی، سه‌ربازی و ئابووری ل کلکیا و پامفیلیا ل ناسیا بچووک و هه‌روهسا ل په‌راقین رۆژه‌لاتا دهریا ناقه‌راسست بوو (والین خا، 1388: 1/111 و 115). لئ ئه‌ف یه‌ک ژبو هه‌خامه‌نشیان و پشتی ده‌ست دانینا وان بو سه‌ر په‌راقین رۆژه‌لاتا دهریا

⁽¹⁾ کادوسییا (کادوسی - Cadusian): یه‌ک ژ وان مله‌تین کوچه‌رات بوون کو ل باکووری ئیرانی و ل به‌شی رۆژناقا دهریایی خه‌زه‌ر ل ناقه‌ییدا سه‌خت و کویستانی د ناکنجی بوون (استرابو، 1382: کتاب یازدهم، بند 8 - 9، 35 و کتاب یازدهم، بند 13 - 3، 49 - 50؛ آرنولد توین بی، 1388: 351).

د یه‌که‌مین روبروی بونا له‌شکری دا نارتابازوس ب پشته‌فانیا خارس فرماندهی له‌شکری ئه‌سینا لسه‌ر هه‌خامنه‌شییان دا سه‌رکه‌فتن (بریان، 1391: 10/2؛ 1143؛ 4-3، 16، Diodorus). لئ ژ نه‌گه‌ری گه‌فتن ئه‌رده‌شیری سینی، ئه‌سینا هاریکاریین خوه بین له‌شکری بو نارتابازوس راگرتن. پشته هنگی نارتابازوس ب پشته‌فانیا خه‌لکی و سوپای باژیری تییس ب فرماندهیا پامینس شینا بو ماوه‌یه‌کی ل بهرامبر له‌شکری هه‌خامنه‌شییان خوه راگریت (برن، 1387: 455؛ 2-1، 34، 16، Diodorus). ل داوی د شه‌ر و په‌چوونین دنایه‌را واندا راپه‌رینا نارتابازوس ژلای هه‌خامنه‌شییان فه دئته سه‌رکوت کرن. ئورونتس خوه راده‌ستی هه‌خامنه‌شییان کر. لئ نارتابازوس بو یه‌کجاری مه‌یدانا ناسیا بچوک چوکر و به‌ره‌ف فلیپ دووی پادشاهی مه‌قدونیا دره‌فیت (بریان، 1391: 10/2؛ 1143 داندامایف، 1389: 406-407؛ زرین کوب، 1390: 198). هه‌ژئ نامازییه کو نه‌ف یه‌ک داویا رویدانان نه‌بوو. به‌لکو لپه‌ی راپه‌رینا نارتابازوس و شه‌ستنا له‌شکری شینیا سالا 350 ب.ز، یا هه‌خامنه‌شییان بو سه‌ر میسری، گه‌ره‌کا دیتر یا راپه‌رینان ل قه‌له‌مره‌وتن روژنافا ئیمپراتوریه‌تی ل دژی هه‌خامنه‌شییان ده‌ستینکر.

3. راپه‌رینا باژیری فینیقی و قوبرس

ل سالا 349 ب.ز، هه‌ژماره‌کا باژیری فینیقی ل دژی ده‌سه‌لاتدارین هه‌خامنه‌شی راپه‌رین. ل گوری ناماژمه‌ین ژیده‌رین دیروکی راپه‌رینا باژیری فینیقی ژلای میسری و هه‌روه‌سا ژلای تییس پادشاهی سه‌یدون فه ده‌هاتنه پشته‌فانی کرن (فرای، 1386: 201؛ گیشمن، 1388: 228؛ پیرنیا، 1390: 2/1080؛ بریان، 1391: 10/1145/2). ئالوزیان ل ته‌رابلس (دناقه‌را ئاردوس و بیب لوس)، ل ناغه‌ندا فیدراسیونا باژیری فینیقی ده‌ستینکر (داندامایف، 1389: 407؛ حبی، 1958: 247؛ سلامة عبدالرضا حسین، ایمان شمخي جابر، 2022: 118). نه‌فجا دئ شین هوسا دینه‌ ديار کرن کو راپه‌رینا باژیری فینیقی ل دژی هه‌خامنه‌شییان ب هایداری و هه‌ماه‌نگیا جقاتا باژیران و جقاتا گشتی یا فینیقی هاتیه نه‌جامدان. هه‌فده‌م دگه‌ل راپه‌رینا باژیری فینیقی، ل قوبرس ژئ هه‌ر 9 پادشاهین خوجهی ژبو بده‌ست ئینانا سه‌ر به‌خویا خوه لژی ده‌ستی هه‌خامنه‌شییان ل دژی ئه‌رده‌شیری سینی راپه‌رین (سلامة عبدالرضا حسین، ایمان شمخي جابر، 2022: 118؛ 4-3، 42، 1؛ 16، Diodorus). ئه‌رده‌شیر ژبو سه‌رکوت کرنا راپه‌رینا قوبرس هیزه‌کا ده‌ریای و پیاده ب فرماندهیا ئیدریوس فرماندارئ کاریا ره‌وانه‌ی وی وه‌لاتی کر (بریان، 1391: 10/1145؛ 9-6، 42، 16، Diodorus). وه‌کو یا خویا فرمانده‌ین سه‌ربازی بین هه‌خامنه‌شییان د یه‌که‌مین له‌شکری شین خوه‌دا هه‌م ل به‌رۆکین قوبرس و هه‌م ژئ ل به‌رۆکین

سه‌یدون ب هۆکارین راپه‌رینا ل دژی هه‌خامنه‌شییان دده‌نه دیار کرن، فه‌کۆله‌ر دخوازیت د قئ فه‌کۆلینی دا قئ یه‌کئ بده‌ته دیار کرن کو هۆکاری سه‌ره‌کی یی راپه‌رینا باژیری فینیقی و قوبرس ب سه‌رکیشیا باژیری سه‌یدون ده‌ستیومردانین به‌رده‌وام بین یونانیان و مسرییان بو د ناچه‌یی دا و هاندانا خه‌لکی باژیری ناچه‌یی بو ژبو راپه‌رینا ل دژی هه‌خامنه‌شییان.

1.3. گریمانین فه‌کۆلینی

سه‌پاندنا باجین قوبرس و گران لسه‌ر باژیری فینیقی و قوبرس و هه‌روه‌سا ره‌فتارا خراب یا هه‌خامنه‌شییان ل هه‌مه‌به‌ر خه‌لکی باژیری ناقری و سفکاتی کرن ب وانا دئ شیت هۆکاری راپه‌رینا خه‌لکی فینیقی و قوبرس بیت وه‌کو هنده‌ک ژیده‌ر ناماژه پندکهن. لئ د قئ ناقه‌ریدا هۆکاری به‌رجه‌سته و دیار یی سه‌ره‌ه‌لانا راپه‌رینا ناقری ده‌ستیومردانا یونانیان و میسرییان د کاروبارین سیاسی بین باژیری فینیقی و قوبرس دا و هاندانا خه‌لکی وان باژیران ژبو راپه‌رینان دژی هه‌خامنه‌شییان بوو.

2. کاودانین سیاسی و سه‌ربازی ل هه‌ریمین روژنافا

ئه‌رده‌شیری سینی ل سالا 359 ب.ز، لسه‌ر ته‌ختی پادشاهیا هه‌خامنه‌شییان روینشت (داندامایف، 1389: 406؛ گیشمن، 1388: 227). وی د یه‌که‌مین پنگاگفا خوه‌دا راپه‌رینا کاوسییان⁽¹⁾ سه‌رکوت کر. پشته هنگی ژبو قئ یه‌کئ بشیت لسه‌ر کوسپ ئاسته‌نگاندا زال بیت، بریارین سیاسی و

سه‌ربازی ده‌ستین خوه‌دا کوم بکه‌ت و د هه‌مان ده‌ما ریگری ل سه‌ره‌ه‌لانا راپه‌رینان ساتراپان بکه‌ت، وی ل سالا 356 ب.ز، فرمانه‌ک دهرکر کو ل گوری وی فرمانی پندقییه سیسته‌می مزدوری ژلای ته‌مامی ساتراپان ناسیا بچوک فه بیته هه‌له‌ه‌شاندن و سه‌ربازین بیانی دناف ریزین له‌شکری هه‌خامنه‌شییان دا بینه دهرکر. نه‌دویره ئه‌رده‌شیر ب نه‌جامدانا قئ کاری دخواست له‌شکری ژ بیانیان پاک بکه‌ت و جارمه‌کا دیتر سه‌روه‌ریی بو سوپای ئیرانی زفرینیته‌فه. چونکه مزدورین دناف ریزین سوپای دا هه‌رده‌م د ناماده بوون ل بهرامبر وه‌رگرنتا به‌رتیلان پشت ل پادشاهی بکه‌ن. نه‌دویره ژئ هوسا هزر دکر کو هه‌بوونا سوپایه‌کی مزدور لژی ده‌ستی ساتراپان دا ببیته نه‌گه‌ری لاوازی و که‌فتنا ئیمپراتوریه‌تی (داندامایف، 1389: 407؛ 346: Olbrycht, 2010). هه‌می ساتراپان نه‌ف فرمانه قه‌بول کر ژبلی نارتابازوس. نه‌و کو ساتراپ فریگیا و د هه‌مان ده‌ما فرماندئ گشتی یی سوپای ئیرانی بوو ل ناسیا بچوک، نه‌ف فرمانه ره‌تکر و ل دژی ئه‌رده‌شیر راپه‌ری (پیرنیا، 1390: 2/1080؛ زرین کوب، 1390: 198؛ بروسیوس، 1392: 53). د قئ ناقه‌ریدا ئورونتس ساتراپ میسیا ژئ حکومتا ناغه‌ندی یاخی بوو و په‌یوه‌ندی ب ریزین نارتابازوس کر (برن، 1387: 454).

⁽¹⁾ کادوسییان (کادوسی - Cadussian): یه‌ک ژ وان مله‌تین کوجمات بوون کو ل باکووری ئیرانی و ل به‌شی روژناقیای ده‌ریای

خه‌زه‌ر ل ناچه‌مین سه‌خت و کویستانی د ناکی بوون (استرابو، 1382: کتاب یازدهم، بند 8-9، 35 و کتاب یازدهم، بند 13-3، 49-50؛ آرنولد توین بی، 1388: 351).

رادهستی ئهردهشیر کر. د ههمان دمدا بهر ههقیبا خوه ژبو لهشکر کیشیا ههخامنهشیان بو سهر میسرئ دیار کر (پیرنیا، 1390: 1083؛ داندامایف، 1389: 408 - 409). پشئی کهفتا باژیرئ صهیدون باژیرین دیتر بین فینیقیان زی ژ ترسا سزادانهکا دژوار ژلایی ئهردهشیر فه یهک لدویف یهک خوه رادهستی سوپای ههخامنهشیان کر (زرین کوب، 1390: 198؛ Diodorus, 16, 43؛ 6. 45). دناقبره پادشاه نشینن قوبرس دا زی تتی پنیئاگوراس پادشاهی سالامیس بو ماویهکی بهرسینگی ههخامنهشیان گرت. لی پشئی چهندهکی وی زی خوه رادهستی ههخامنهشیان کر (بریان، 1391: 10/2 / 1145؛ طه باقر، فوزی رشید و رضا جواد الهاشمی، 1979: 75؛ 3 - 1. 46. 16, Diodorus). ب قی رنگی د نهجامی لهشکر کیشیا ئهردهشیرئ سینیئ بو سهر باژیرئ صهیدون و باژیرین دیتر بین فینیقیا و قوبرس، ل سالا 344 ب.ز، ب تهامی راپهرینن ناقبری دیتنه سهرکوت کرن و جارمکا دیتر فینیقیا و قوبرس دکهفته ژیر دهستی ههخامنهشیان.

5. هۆکارین راپهرینان

ب رهنهگهکی گشتی هۆکارین راپهرینا فینیقیا، قوبرس و باژیرئ صهیدون هند یا روون و ناشکرا نینه. لی هند دزانین کو نهف راپهرینه لپه راپهرینا ئارتابازوس ل ئاسیا بچوک و شکهستنا ههخامنهشیان د بهروکین میسرئ دا رویدان.

هندهک ژیدهر ئماژه دهن کو ئارتابازوس لژیر فشارین ئهردهشیرئ سینیئ دا ل دژی ههخامنهشیان راپهری. ژبهرکو نهو بیئ ناماده نهبوو سیستهمی مزدوریئ ههلوهشینیت و دهست ژ سهرباژین مزدور بهر دهت. نهویره ئارتابازوس ژ بنگههی خوه دترسا کو ژدهستدانا لهشکرئ مزدور ب واتهیا خوه رادهست کرنا یهکجاری یا ئهردهشیر بیت کو پیشتر نهو خودان سهرومریا خوه بوون. لهوما وی بریارا پادشاهی رهنکر و ل دژی ئهردهشیر راپهری. نهویره زی راپهرینا ئارتابازوس ژ نهگهرئ پیلانگیرهکا یهک ژ نیزیکین وی و بی ریز کرنا وی بیت ل لایئ پادشاهی. ههرچهنده نهف مژاره یا روون نینه لی نهویره پیلانگیره ل دژی ئارتابازوس ژلایی ئهردهشیر فه تشتهکی گرنگ بیت (بریان، 1391: 10/2 / 1143؛ 3. 52. 16, Diodorus).

دیودوروس ئماژه بیدکهت کو باژیرین دیتر بین فینیقی ژلایی خهلکی صهیدون فه هاتنه پالدان و ل دژی ههخامنهشیان راپهرین (Diodorus, 16, 41). لی نهفه د دهمهکیدایه کو نهو پیش ههر لایهنهکی دیتر، ژلایی نکتابو فرعونئ میسرئ فه هاتنه پشتهفانی کرن (داندامایف، 1389: 407) نهویره فرعونئ میسرئ ژبو قی یهکی بشییت فشارین ههخامنهشیان لسهر وهلاتی خوه کیم بکهت بهردموام فرماندارین ئاسیا بچوک و دهسهلاندارین پهرافین رۆژهلاتا دهريا ناقهراس ت بو راپهرینا ل دژی ههخامنهشیان هاندان.

دهربارهی باژیرئ صهیدون، ژیدهر هۆکارین راپهرینا خهلکی ویرئ ومکو ههلوپستهک بو کهرب و کینا

فینیقیا توشی شکهستان بوینه. چونکه د قوناغین پشئی هنگی دا دیار دبیت کو ئهردهشیر بخوه فرماندهیا لهشکر کیشیا سهرکوت کرنا ههر دوو راپهرینن فینیقیا و قوبرس دکهت.

4. راپهرینا باژیرئ صهیدون ب سهرکردهیهتیا تینس.

ل دهمی راپهرینا باژیرین فینیقیا ل سالا 349 ب.ز، نهف راپهرینه یهکسهر ژلایی تینس پادشاهی صهیدون فه هاته پشتگیری کرن. لی جریسکا راپهرینا صهیدون ل دهمهکیدا دهستیپکر کو هندهک ژ خهلکی وی باژیری هیرشهکی بو سهر باغچهیهکی پادشاهی کو جهئ پاراستنا ئالف و ئالیکا ههسپین دهستهیا سوارین ههخامنهشی بوون پیکدئین. د قی هیرشی دا زهرهرو زیانهکا مهزن گههسته باغچهی و ههژمارهکا نهفسهر و فرماندهیین ههخامنهشیان هاتنه کوشتن (داندامایف، 1389: 408). صهیدونییان دهست ب ناماده کرنا هندهک کهشتیین جهنگی، دابین کرنا چهکی، نهبار کرنا ناهین خوارنئ و خرغه کرنا سهربازان کر. د ههمان دمدا شاندهک رهوانهی وهلاتی میسرئ کر و داخوازا هاریکاریئ ژ وی وهلاتی کر. فرعونئ میسرئ نکتابوئی دوویئ ل سالا 346 ب.ز، ب فرماندهیا منتور یئ خهلکی رۆدس چوار هزار مزدورین یونانی ژبو پشتگیریا راپهرینا صهیدون رهوانهی وی باژیری کرن (پیرنیا، 1390: 2/1080؛ بریان، 1391: 10/2 / 1145؛ برن، 1387: 457؛ حسن، 2019: 13/273).

ئهردهشیر پش لهشکر کیشیا خوه بو سهر باژیرین فینیقیا، کو ل وی دهمی ل بابل مژیلی خرغه کرنا سوپای بوو. فرماندهیا سهرکوت کرنا راپهرینا ناقبری ب دوو ژ فرماندارین خوه، ئانکو بلسیس ساتراپی دهقهزین نهبر نههرا (دهقهزین کو دکهفته رۆژئاقایا رووباریئ فورات)، و مازاؤس فرماندارئ سیلیسیا راسپارد. د روپیروی بوونین دناقبره سوپای ههخامنهشیان و سهرههاندیرین صهیدون دا، دوو جارن تینس پاشهکیشه ب سوپای ههخامنهشیان کر (داندامایف، 1389: 408؛ 2 - 1. 42, Diodorus, 16). لی پشئی شکهستنا سوپایی ههخامنهشیان د بهروکین فینیقیا دا، ئهردهشیر بخوه فرماندهیا لهشکرئ ئیرانئ دکهت. وی ل سالا 345 ب.ز، لهشکر کیشی بو سهر صهیدون دهستیپکر. ل گوری نفیسینا دیودوروسئ سیسیلی (سیقلی)، ئهردهشیر فرماندهیا 300 هزار لهشکرئ دهریایی، پیاده و سواره دکر (Diodorus, 16, 43 - 51). نهویره د قی بیافیدا ژلایی دیرووک نفیسئ سیسیلی فه زیادهروی د ههژمارا سهربازاندا هاتبته کرن. ژبهرکو دیودوروس ههر ومکو ههر جار د نفیسینن خوردا بو لهشکر کیشین دیتر زی ئماژه ب ههمان ههژمارا سهربازان دکهت.

شهرئ دناقبره لهشکرئ ههخامنهشیان و صهیدونییان دهستیپکر. باژیرئ صهیدون ژلایی ههخامنهشیان فه هاته دۆریچ کرن. ل گوری ژیدهران، صهیدونی میرخاسانه شهر کر. لی تینس پادشاهی صهیدون ل ترسا سزادانئ پشت ل خهلکی صهیدون کر. وی و منتورئ رۆدسی، باژیرئ صهیدون و خهلکی وئ

هیزا دریاپی یا هه‌خامه‌نشیان بوو حه‌تا ریگری کرن ل ره‌قنا هنده‌ک ژ خه‌لکئ صه‌یدون (بریان، 1391: 10/2؛ 1147؛ 4، 16، Diodorus). بئ گومان فهوتاندن و سوتنا که‌شتین جنگی ژلایئ صه‌یدونییان فه خواستا میسرریان ژی بوو؛ به‌لکو ئەف یه‌ک داشیتت بیته ئەگه‌ری گه‌رو کرنا له‌شکه‌رکیشیا هه‌خامه‌نشیان بو سهر میسرئ و ب فی ره‌نگی دهسه‌لاتدارین وی وه‌لاتی داشین ل ده‌رقه‌ی سنورین وه‌لاتئ خوه و بریکا هه‌فه‌پیمانیا دگه‌ل ده‌لمه‌ت شارین ناچه‌یی و مزدورین یونانی ریگری ل پیکنیا هیرشا نه‌رده‌شیرئ سینی بو سهر میسرئ بکه‌ن.

6. ده‌نه‌جامین راپه‌رینان

ژبو سه‌رکوت کرنا راپه‌رینا باژیرین فینیقیا و قوبرس، نه‌رده‌شیرئ سینی ل سالا 345 ب.ز، ژ بابل له‌شکه‌رکیشیه‌کا به‌رفراوان بو سهر باژیرین فینیقیا پیکنیا. لئ د قئ ناچه‌ریدا و ل ناچه‌ینا باژیرین قوبرس و فینیقیا دا زهره‌ر و زیانه‌کا زور مه‌زن به‌ر باژیرئ صه‌یدون که‌فت. نه‌رده‌شیر زور ب دژواری روه‌یرووی خه‌لکئ صه‌یدون بوو و راپه‌رینا وی باژیرئ سه‌رکوت کر (خدادادیان، 1386: 1/639).

تینس پادشاهئ صه‌یدون و منتور فه‌ماندئ له‌شکه‌ری مزدورین یونانی کو ژلایئ میسرئ فه بو په‌شته‌قانی راپه‌رینا صه‌یدون هاتوو هنارتن ههر دوویان ژبه‌ر قورتال کرنا جانی خوه باژیرئ صه‌یدون راده‌ستی نه‌رده‌شیر کر (بریان، 1391: 10/2؛ 1147؛ کوک، 1399: 386؛ 1، 16، Diodorus). نه‌دیره ژ ئەگه‌ری به‌رخوه‌دانا دژوار یا صه‌یدونییان بوو کو ب دژواری ژلایئ نه‌رده‌شیر فه هاتنه سه‌رکوت کرن و د پشته‌را زور ب دژواری هاتنه سزادان. هه‌قالین نژیکی بین تینس ژلایئ نه‌رده‌شیر فه هاتنه سیداردان. هه‌ژماره‌کا زور ژ صه‌یدونییان بین کو نه‌خواستن خوه راده‌ستی هه‌خامه‌نشیان بکه‌ن ناگر د خاتوبه‌ر و خیزان و زاروین خوه به‌ردان و هنده‌کان ژی خوه ل برج و دیوارین که‌لها باژیری فه‌ردانه خواری و داوی ب ژیان خوه ئینان. ژیده‌ر ناماژه ب قئ چه‌ندئ دکه‌ن کو نژیکی چل هزار که‌س ژ خه‌لکئ صه‌یدون هاتنه کوشتن (داندامایف، 1389: 409؛ 1، 16، Diodorus). بئ گومان د قه‌رده‌ا ده‌رباره‌ی سزادانا خه‌لکئ باژیرئ صه‌یدون، کوشتار و راگوه‌استن خه‌لکئ وئ کو د نفیسینین دیودوروسی سبیلی دا ب چل هزار که‌س هاتینه ته‌خمین کرن، د قئ بیاقیدا زیده‌رموی د فه‌گوه‌استنا بویه‌ر و رویدانان دا هاتیه کرن. یه‌که‌م، چونکه زور زه‌مه‌ته که‌سه‌ک بشیتت زاروین خوه دناف ناگری دا بشه‌وتینت. دووم، زه‌مه‌ته هه‌ژماره‌کا هنده قه‌ده‌ر مه‌زن یا خه‌لکئ د باژیرئ صه‌یدون دا ژیا بن.

وه‌کو یا خویا هه‌ژماره‌کا خه‌لکئ صه‌یدون د فان رویدانان دا وه‌کو کویله د بازارین بابل و شوش دا هاتینه فروتن. به‌لگه‌نامه‌یه‌کا بابلی کو ل مه‌ها چریا تیکئ یا سالا 345 ب.ز، د قئ چارچوویدا هاتیه ناماده کرن هوسا به‌حسی فان رویدانان دکه‌ت:

دهسه‌لاتدارین هه‌خامه‌نشئ ل به‌رامبه‌ر خه‌لکئ صه‌یدون دده‌نه دیار کرن. ره‌فتارا کاربه‌ستین هه‌خامه‌نشئ ل به‌رامبه‌ر خه‌لکئ صه‌یدون ره‌فتارمه‌کا خوه په‌رسته‌نه بوو و د سه‌پاندنا باج و خه‌راجی دا سه‌فکاتییه‌کا زور ب خه‌لکئ وی باژیری دهاته کرن. د هه‌مان ده‌مه‌دا په‌شکه‌کا مه‌زن ژ داهاتین بازارگانی بین باژیرئ صه‌یدون ژبو له‌شکه‌رکیشین هه‌خامه‌نشیان دهاته کوم کرن (داندامایف، 1389: 407؛ 5-2، 16، Diodorus). ئەفجا ئەو ل دژئ هه‌خامه‌نشیان راپه‌رین ژبو قئ یه‌کئ خوه لژیر فه‌شارین گران بین باج و خه‌راجئ کو ددانه هه‌خامه‌نشیان قورتال بکه‌ن (Elayi, 1980: 26-28)، و د پشته‌را سه‌ر به‌خویا خوه یا سیاسی و ئابووری ده‌سته‌به‌ر بکه‌ن.

د پیداجوونا بویه‌ر و رویدانین راپه‌رینا باژیرین فینیقیا و قوبرس و له‌شکه‌رکیشیا به‌رفراوان یا هه‌خامه‌نشیان ب فه‌رمانده‌یا نه‌رده‌شیرئ سینی ژبو سه‌رکوت کرنا راپه‌رینین ناقری، کاره‌کئ سانه‌هی نینه بشین هه‌کارین راپه‌رینا خه‌لکئ فینیقیا و قوبرس د چارچووئی هه‌کارین هه‌له‌وه‌شاندا سبسته‌مه‌کئ مزدوری یان ژئ هنده‌ک که‌رب و کینا دا سنووردار بکه‌ن. به‌لکو ئارمانجین زور مه‌زتر ل پشته راپه‌رینا ناقری بوون. حه‌تا راده‌یه‌کی دئ شین بینین کو راپه‌رینه‌کا پلان کری بوو و ئارمانجا وئ یا سه‌ره‌کی ده‌رکرنا هه‌خامه‌نشیان ل ناچه‌یی و سه‌ر به‌خویا ده‌لمه‌ت شارین فینیقیا و قوبرس بوو. چونکه راپه‌رینا فینیقیا دروست ل ناغه‌دا فیدراسیونا باژیرین فینیقیا ده‌ستیکر. ئەفه د ده‌مه‌کیدایه کو بریارا جقاتا گشتی یا فیدراسیونا باژیران باندورا خوه له‌سه‌ر هه‌موو باژیرین فینیقیا هه‌بوو. له‌وما ههر زوو ل سه‌رانسه‌ری فینیقیا ل دژئ دهسه‌لاتداریا هه‌خامه‌نشیان راپه‌رین. ئەفه ل لایه‌ک و ژلایه‌کئ دیت، هه‌قه‌ده‌م دگه‌ل راپه‌رینا فینیقیا، ههر نه‌ه شاه نشینین قوبرس ژئ ل دژئ هه‌خامه‌نشیان ده‌ست ب راپه‌رینان کر کو ئەف یه‌ک ژئ نه‌شیتت مژاره‌کا فه‌قه‌تیایی و گریدایی راپه‌رینا باژیرین فینیقیا نه‌بیت.

نه‌دیره ژئ ژ راست هه‌کارئ سه‌ره‌کئ راپه‌رینا فینیقیا، قوبرس و باژیرئ صه‌یدون ژ ئەگه‌ری پالادانا فه‌عوئی میسرئ نکتابویی دوویی بیت. چونکه ل ده‌می راپه‌رینا باژیرین فینیقیا و قوبرس، نه‌رده‌شیرئ سینی خه‌ریکی خه‌رقه کرن و ناماده‌کارین له‌شکه‌رکیشیه‌کا به‌رفراوان بوو بو سهر وه‌لاتئ میسرئ. ئەفه د ده‌مه‌کیدایه کو بدریژها دهسه‌لاتداریا هه‌خامه‌نشیان ژبو داگیر کرن و سه‌رکوت کرنا راپه‌رینین میسرئ پالپشتیا وان له‌سه‌ر هیزین دریاپی بین قوبرس و فینیقیا ب تاییه‌تی له‌سه‌ر باژیرئ صه‌یدون بوو کو ب یه‌ک ژ بنگه‌هین به‌ره‌فکاریین سه‌ربازی بین ئیرانی بو له‌شکه‌رکیشین سه‌ر میسرئ دهاته هه‌ژمار کرن. له‌ورا بریکا ژیده‌ران دزانین کو یه‌که‌م ئارمانجا سه‌ره‌لدیران، لیدان و ژناقرینا کوگه‌یین چه‌کی، ئاهین خواری و هه‌روه‌سا فه‌وتاندنا ئالف و ئالیکئ ده‌سته‌یا سواریان بوو. ئەفجا هه‌که‌ر خه‌لکئ صه‌یدون پاشی پشته‌یکرنا پادشاهئ خوه بو وان ناگر د که‌شتین خوه به‌ردان بئ گومان مه‌به‌ستا وان یا سه‌ره‌کی ژ نه‌جامدانا وی کاری زیده‌تر توله ستاندن و لاواز کرنا

رویداندا دنیته بهس کرن مژارا بهوودین نورشلیم و نهریچیه. پرسپارا کو دقیردا دنیته ناراسته کرن نهقیه، نهری ههقدم دگهل راپهرینا باژیرئ صیدون جیرانین وان زی ل دژی ههخامهنشیان راپهری بوون؟ بریان د فی بیافیدا ژ گایوس سولینوس دیرووک نفیس و جوگرافی ناسی رومانی فهگوهیزیت: نهردهشیرئ سینی پستی کو ژ لهشکرکیشیا وهلاتئ میسرئ زقریتهفه، باژیرئ نهریحا ویران دکمت (بریان، 1391: 10/2/1148). د ههمان دمدا هندهک فهکولمر و دیرووک نفیسین فی داویئ نامازه ب فی یهکئ دهن کو ههژمارهکا زور یا بهوودین نورشلیم زی ژلایئ نهردهشیرئ سینی فه بو هیرکانیا ل پهرافا باشورئ روژههلاتا دهریا خهزر دنیته راگواستن کو ههتا سهدی 5 زایینی هیشتا ل ویرئ دژیان (102: 1953; Kienitz, 1953; 352: 1958; Grosso). ههرچهنده راستیا فی یهکئ ژلایئ ژیدهرین دیتر فه نههاتیه پشت راستکر. لی نهگمر بشین پشت بهستنی لهر ژیدهرین ناقبری بکهن، وی دهمی دئ شینن هوسا دهنه دیار کرن کو ویران کرنا باژیرئ نهریحا و راگواستنا بهوودین نورشلیم بو هیرکانیا ژلایئ نهردهشیرفه، نهف کاره وکو سزادانهک ل بهرامبر راپهرینا وان ل دژی ههخامهنشیان هاتیه نهجامدان. نهفه د دهمهکیدایه کو د وی سهردمیدا کارفهدان و توله ستاندهکا ب وی رهنگی ژلایئ پادشاهان فه کارمکی بهربهلاف بوو.

7. نهجاما فهکولینی

پستی لهشکرکیشین ههخامهنشیان بو سهر دهقهرین روژنافا، داگیر کرنا ناسیا بچووک و هندهک ژ دهولمت باژیرین یونانی ل دهریا نیجه، دهردانیل و باژیرین پهرافی بین فینقییا و قوبرس ژ نهگهرئ رهقارا خراب یا کاربدهستین ههخامهنشی دگهل خهکئ ناقچهیی و سهپاندنا باجین قورس و گران، ناقهین - ناقهین دگهل راپهرینین خهکئ ناقچهیی رویرووی دبوون. نهفجا ل دومهیکا دسهلاتداریا نهردهشیرئ دوویئ و دهستینکا دسهلاتداریا نهردهشیرئ سینی ههخامهنشی جارمکا دی دگهل ههژمارمکا راپهرینان بتاییهتی راپهرینین باژیرین فینقییا و قوبرس رویرووی دبیت.

د فی ناقهیریدا ههم یونانیان و ههم زی میسرینان ب رژدی پشتهفانی ل راپهرینا فینقییا و قوبرس کر. یونانی ب تاییهتی نهسینیان وکو یهک ژ لیستگفانین بهیز د فی مهیدانیدا ههولدا کو د جیهانا وی سهردمیدا خودان رول و خودان پنگههکئ بباندور بیت. تهانته ههولدا ل بهرامبر سیاستا پاونخوازیا ههخامهنشیان، پاونخواز بیت. ژهر فی چهندي بهردوام پشتهفانی راپهرینین جوداخوازی دکر و ژبو جیهجی کرنا سیاستا خوه د ناقچهیی دا و جیگیر کرنا پنگههتی خوه بی جیوپولیتیکی و دامزراندنا دولهتین لایهنگر بخوه، خهکئ ناسیا بچووک و باژیرین پهرافی بین روژههلاتا دهریا ناقهراست ژبو راپهرینان ل دژی ههخامهنشیان هاندان. نهفه ل لایهکی و ژلایهکئ دیتر ههمی پیکولین یونانیان نهفه بوو کو دهرفتهکا دیتر نهدنه ههخامهنشیان جارمکا دیتر وکو

"د چواردهههمین سال ژ دسهلاتداریا پادشاه نوماکوش (نهردهشیرئ سینی)، ل مهها تهریتو (چریا نیکی)، دلیان کو ژلایئ پادشاهی فه ل صیدون هاتبونه گرتن بو بابل و شوش هاتنه هنارتن. ل روژا 13 ژ ههمان مه ههژمارمکا سهربازان گههشتنه بابل. ل روژا 16 دا ژنین دیل گرتی ژ صیدون کو پادشاهی روانه ی بابل کر بوون گههشتنه کوشکا شاهانه" (ABC, number 9, 114) ; Grayson, 1975; 1145/2/10: 1391; 1146: 1398; 75-76; 386: 1399; 409). ژ ناقهروکا فی سالنامهی هوسا دیار دبیت کو راپهرینا باژیرئ صیدون چهند حهفیتیهک یان زی چهند مههکا پیش هنارتنا دهستهسر کریان بو بابل هاتبیته سهرکوت کرن. نهویره نهف یهک ل سالا 346 ب.ز، رویدابیت.

ههرچهنده تینس پادشاهی صیدون د سهرکوت کرنا راپهرینا باژیرئ صیدون و باژیرین دیتر بین فینقییا خزمتهکا زور پینشکیشی پادشاهی ههخامهنشیان کر. لی تووشی ههمان چارمنقیسی خهکئ صیدون بوو. تینس کو ئیدی هیچ سودهک ژبو نهردهشیر نهبوو دنیته سیندارمدان. لی د فی ناقهیریدا منتورئ رووسی کو ژلایئ نکتابو فرعونئ میسرئ ژبو پشتهفانی راپهرینا صیدونینان هاتبو رهوانه کرن دگهل مزدورین یونانی پهپوهندی ب ریزین نهردهشیر کر و د قوناغین پستی هنگی دا وک فرماندئ 4000 مزدورین یونانی ل پال سوپایی ههخامهنشیان بهنداری د لهشکرکیشیا ههخامهنشیان بو سهر وهلاتئ میسرئ کر. پاشی هنگی ژلایئ نهردهشیر فه وک فرماندئ گشتی بی سوپایی ئیرانی ل ناسیا بچووک دنیته دانان (داندامیف، 1389: 412؛ بریان، 1391: 10/2/1153؛ کوک، 1399: 387).

ههژی نامازییه کو تا داویا سالا 344 ب.ز، و دهستینکا سالا 343 ب.ز، تهمامی راپهرینین باژیرین فینقییا و قوبرس زی ژلایئ ههخامهنشیان فه دنیته سهرکوت کرن. پینتاگوراس پادشاهی سالامیس زی پستی ریکهفتنا دگهل نهردهشیر، خوه رادهستی ههخامهنشیان کر (داندامیف، 1389: 409-410). ب فی رهنگی داوی جریسکا راپهرینین فینقییا و قوبرس ل سالامیس هاته قهراندن.

پستی سهرکوت کرنا راپهرینین باژیرین فینقییا و قوبرس و سهقامگیریا بارودوخئ ناقچهیی، ههقهیمانیهک دناقهرا ههرنما سلیسیا و باژیرین فینقییا دا هاته گردان. ل گوری فی ههقهیمانیی خهکئ فینقییا و سلیسیا د چارچووقئ یهک ساتراپ نشین دا هاتنه خرغه کرن و مازاتوس وک ساتراپ ویرئ هاته دانان (فرای، 1388: 215؛ بریان، 1391: 10/2/1193). نهفجا پستی هنگی زهمینه ژبو لهشکرکیشیا نهردهشیرئ سینی بو سهر وهلاتئ میسرئ و دووباره داگیر کرنا وی وهلاتئ هاته رهخاندن.

لی دقیرهدا و دناقهرا رویدانین راپهرینا باژیرین فینقییا و قوبرس دا، یهک ژ مزارین کو د پهراویزا فان

بریان، پی یر، (1391)، *تاریخ هخامنشیان از کوروش تا اسکندر*، جلد دهم بخش دوم، ترجمه مرتضی ثاقب فر، تهران: توس.

پوتی، تی یری، (1388)، "حضور و نفوذ ایران در قبرس"، *تاریخ هخامنشیان: آسیای صغیر و مصر، ویراستاران: هلن سانسسیسی وردنیورخ و آملی کورت*، ترجمه: مرتضی ثاقب فر، جلد ششم، تهران: توس.

پیرنیا، حسن، (1390)، *ایران باستان*، جلد دوم، تهران: نامک.

حتی، فلیپ خوری، (1382)، *شرق نزدیک در تاریخ، یک سرگذشت پنج هزار ساله*، ترجمه: قمر آریان، تهران: علمی و فرهنگی.

خدادادیان، اردشیر، (1386)، *تاریخ ایران باستان*، جلد اول، تهران: سخن.

داندامایف، محمد ع، (1389)، *تاریخ سیاسی هخامنشی*، ترجمه فرید جواهر کلام، تهران: فرزانه روز.

زرین کوب، عبدالحسین، (1390)، *تاریخ مردم ایران: ایران قبل از اسلام*، تهران: امیر کبیر.

فرانسواسال، ژان، (1388)، "گندم، روغن و شراب...": یادداشت‌هایی درباره مبادلات بازرگانی در مدیترانه شرقی پیرامون اواسط هزاره یکم ق.م، *تاریخ هخامنشیان آسیای صغیر و مصر، ویراستاران: هلن سانسسیسی وردنیورخ و آملی کورت*، ترجمه: مرتضی ثاقب فر، جلد ششم، تهران: توس.

فرای، ریچارد نلسون، (1386)، *میراث، باستانی ایران*، ترجمه: مسعود رجب‌نیا، تهران: علمی و فرهنگی.

فرای، ریچارد نلسون، (1388)، *تاریخ باستانی ایران*، ترجمه مسعود رجب‌نیا، تهران: علمی و فرهنگی.

کورت، آملی، (1398)، *هخامنشیان*، ترجمه: مرتضی ثاقب فر، تهران: ققنوس.

کوک، جان مانوئل، (1387)، "ظهور هخامنشیان و تأسیس امپراتوری ایشان" *تاریخ ایران کمبریج دوره‌های ماد و هخامنشی*، جلد دوم قسمت اول، ویراستار: ایلیا گرشویچ، ترجمه تیمور قادری، تهران: مهتاب.

گریشمن، رومن، (1388)، *ایران از آغاز تا اسلام*، ترجمه محمد معین، تهران: علمی و فرهنگی.

لوکاس، هنری، (1387)، *تاریخ تمدن*، ترجمه عبدالحسین آذرنگ، جلد 1، تهران: سخن.

هرودوت، (1389)، *تاریخ هرودوت*، ترجمه مرتضی ثاقب فر، جلد اول، تهران: اساطیر.

والین‌خا، ه. ت، (1388)، "نیروی دریایی باستانی ایران و پیشینیان آن"، *تاریخ هخامنشیان*: منابع، ساختار و نتیجه‌گیری، ویراستار: هلن سانسسیسی وردنیورخ، ترجمه مرتضی ثاقب فر، جلد یکم، تهران: توس.

داریوشی نیکئی و خه‌شاپارشا له‌شکرکیشییان بۆ سهر خودی ناقه‌ندا یونان ئانکو نه‌سینا پیکبین و هه‌وآلدان کو هه‌خامنه‌شییان ل پهر آقین رۆژناقا ئاسیا بچووک و پهر آقین رۆژ هه‌لاتا ده‌ریا ناقه‌راست دا راگرن.

ده‌ریاره‌ی میسرئ و پشته‌فانیا وان بۆ راپه‌رینین ناقه‌چیئ، ژبه‌رکو پیرانیا له‌شکرکیشیین هه‌خامنه‌شییان بۆ سهر وه‌لاتئ میسرئ ل قوبرس و باژیرین په‌راقی بین فینیقیا و ب پشته‌فانیا له‌شکر و چه‌ک و ئالاف و که‌شتیین جه‌نگی بین وان وه‌لاتان ده‌اتنه پیکنیا. له‌ورا فرعوونین میسرئ به‌رده‌وام هه‌وآلدان ده‌ستئ خوه داننه سهر باژیرین فینیقیا و گزیرتا قوبرس و ب فی ره‌نگی ل ده‌رقه‌ی سنورین میسرئ به‌رگریئ ل وه‌لاتئ خوه بکه‌ن. ئه‌شجا د فی ناقه‌ره‌یدا هه‌م یونانیان و هه‌م ژئ ده‌سه‌لاندارین میسرئ ژبو فی یه‌کی ریکریئ ل گهره‌کا دیتر یا له‌شکرکیشیا هه‌خامنه‌شییان بۆ سهر ده‌ولت باژیرین یونانیان و سهر وه‌لاتئ میسرئ بگرن کو ناماده‌کاریین وئ ل بابل ده‌اتنه کرن، میسرئ ب هه‌ماهه‌نگی دگهل یونانی باژیرین قوبرس و باژیرین فینیقیا بۆ راپه‌رینا ل دژئ هه‌خامنه‌شییان هاندان و ب رژدی هه‌م بریکا شانده‌نا سوپایین مزدور و هه‌م ژئ دابین کرنا چه‌ک و ئالاقین جه‌نگی ل پشت راپه‌رینا فینیقیا و قوبرس بوون. هه‌رچه‌نده راپه‌رینا باژیرین فینیقیا ب سه‌رکرده‌یه‌تیا باژیرئ سه‌یدون و قوبرس ل سالا 345 ب.ز، هاتنه سه‌رکوت کرن. لی ژ نه‌جامئ پشتگیریا یونانیان و میسرییان بۆ راپه‌رینین ناقه‌ری، له‌شکرکیشیا ئه‌رده‌شیرئ سینیئ بۆ سهر وه‌لاتئ میسرئ و دوباره داگیر کرنا وی وه‌لاتئ بۆ ماوی زیده‌تر ژ سئ سالان پاش ئیخست.

لیستای ژیده‌ران

1- ژیده‌رین عه‌ره‌بی

حتی، فلیب، (1958)، *تاریخ سوریه و لبنان و فلسطین*، ترجمه جورج حداد، عبدالممنع رافق، مراجعه و تحریر: جبرائیل جبور، بیروت: دارالتقافه - بیروت.

حسن، سلیم، (2019)، *موسوعة مصر القديمة (الجزء الثالث عشر)*، القاوه: الناشر مؤسسة هنداوي.

سلامة عبدالرضا حسین، ایمان شمخي جابر، (2022)، "السياسة الاخمينية و دورها في ثورة صيدا عام 346 ق.م"، *مجلة آداب البصرة*، العدد (100).

طه باقر، فوزي رشيد و رضا جوداد الهاشمي، 1979: *تاریخ ایران القديم*، بغداد: جامعه بغداد.

2- ژیده‌رین فارسی

استرابو، (1382)، *جغرافیای استرابو*: سرزمین‌های زیر فرمان هخامنشیان، ترجمه همایون صنعتی‌زاده، تهران: موقوفات دکتر افشار یزدی.

برن، ا. ئ، (1387)، "ایران و یونانیان"، *تاریخ ایران کمبریج دوره‌های ماد و هخامنشی*، جلد دوم قسمت اول، ویراستار: ایلیا گرشویچ، ترجمه تیمور قادری، تهران: مهتاب.

بروسیوس، ماریا، (1392)، *ایران باستان*، ترجمه عیسی عبیدی، تهران: ماهی.

Grayson, A. K., (1975), *Assyrian and Babylonian Chronicles*, Locust Vally, New York.

Grosso, F., (1958), "Gli Eretriosi deportati in Persia", *Rivista di filologia e di istruzione classia* 36, pp. 350-375.

Kienitz, F. K., (1953), *Die politische Geschichte Agyptens von 7. Bis zum 4. Jahrhundert von der Zeitwende*, Berlin.

Olbrycht, Marek. Jan., (2010), "Macdonia and Persia", Acompanion To Ancient Macedonia, Edited by: Josef Roisman & Ianworthing ton.

3 – ژیدهرین لاتینی

Diodorus of Sicily, 1968: *The Library of History*, vol. 1-2. Translation By C. H. Oldfather. The Loeb Classical Library. Cambridge Masschusetts & London.

Elayi, J., (1980), "The Phoenician Cities in the period", *The Journal of the Ancient Near Eastern Society of Columbia University* 12, pp. 13-28.

Elayi, J., (1988), *Penetration grecque en Phenicie sous l'empire Perse*. Nancy.

انتفاضة المدن الفينيقية وسكان جزيرة قبرص ضد الدولة الأخمينية (351 - 345 ق.م)

الخلاصة

افتقدت الولايات الغربية للإمبراطورية الأخمينية الاستقرار في أعقاب الهجمات العسكرية الفارسية على اليونان في عهدي الملك دارا الأول وابنه أحشويرش، وازداد الأمر سوءاً بعد الصراع على العرش الأخميني بين الأخوين أردشير الثاني (ارتحششتا) وأخيه كورش الأصغر سنة 401 ق.م. استغل المصريون تلك الفرصة ونجحوا في التخلص من التبعية الأخمينية لمدة زادت قليلاً عن نصف قرن، بعد أن تعاونوا مع اليونانيين (الإغريق) ضد الأخمينيين وسياستهم التوسعية، وذلك بتحريض المدن الفينيقية وسكان جزيرة قبرص ومدن آسيا الصغرى الواقعة على الساحل الشرقي من البحر المتوسط للانتفاضة على الأخمينيين. تستهدف هذه الدراسة إلقاء الضوء على العوامل التي دفعت بالمدن الفينيقية بمبادرة من مدينة صيدا وكذلك مدن جزيرة قبرص للوقوف بوجه الملك الأخميني أردشير الثالث (ارتحششتا الثالث) والانتفاضة ضده. تم اتباع الأسلوب العلمي التحليلي بشكل واضح في إعداد هذه الدراسة بالاعتماد على المصادر الأصلية ولاسيما المصادر الكلاسيكية (اليونانية والرومانية)، بعد أن تم تقييم ماورد في تلك المصادر وفق منهج البحث التاريخي الحديث. اثبتت الدراسة على ضوء النتائج التي تم التوصل إليها بأن الولايات الغربية للإمبراطورية الأخمينية لم تشهد استقراراً سياسياً لمدة طويلاً؛ بسبب وقوف المصريين والإغريق ضد الوجود الأخميني في تلك الولايات بغية أضعاف الهيمنة الأخمينية عليهما أولاً ثم العمل على التخلص من التبعية الفارسية نهائياً.

الكلمات الدالة: الانتفاضة، الأخمينية، المدن الواقعة على البحر الأبيض المتوسط، اليونان و مصر

**THE UPRISING OF PHOENICIAN CITIES AND THE INHABITANTS OF CYPRUS
AGAINST THE ACHAEMENID STATE (351-345 B.C.)**

ATAM MUSTAFA ABDULQADIR* AND MOHAMMED SALIH TAYIB SADIQ**

*Besikci Center for Humanity Studies, University of Duhok, Kurdistan Region-Iraq

**Dept. of History, College of Humanities, University of Duhok, Kurdistan Region-Iraq

ABSTRACT

After Darius I and Xerxes's military campaign against Greece, the peace and reconciliation of the Achaemenian Empire didn't last long. So, the region's peace and quarrel reached its peak when Artaxerxes II and the young Cyrus conflicted about acquiring the throne in 401 B.C. During this time, the Egyptians saw this quarrel as an opportunity and acquired their independence which lasted long for more than half a century and fought hard against the Achaemenids Empire's policy along with the Greeks. Continuously, the Egyptians and Greeks encouraged the inhabitants of coastal cities of the east Mediterranean Sea including Phoenicians, Cyprus, and Asia Minor to uprising against the Achaemenids. the aim of this research is to show the reasons of uprising of the Phoenicians and Cyprus's cities with Sidon city's leadership against the Artaxerxes III an Achaemenids king. This research is inherently carried out as a descriptive and analytical study. The documents and findings used in this research study have been collected and assessed scientifically. The results of this research study show that a kind of political unrest was in the region with the support of Greeks and Egyptians for reducing the Achaemenids pressure on the Egypt and Greeks city governments.

KEYWORDS: Uprising, Achaemenids, East Mediterranean's Coastal Cities, Greece and Egypt